

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др Александар Радомир, др Григориј Ирена, др Коларич Рудолф, Конески Блајче
др Николај М. Берислав, др Павловић Мисимој, др Паво Асим, др Пешикан Мићаја,
др Стевановић Михаило, др Храстов Матеја

Главни уредник
М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVI — св. 1-2.

БЕОГРАД
1963—1964.

ЈЕДАН ОСОБИТИ АКЦЕНТАТ ПРИДЕВА КОД ВУКА, ДАНИЧИЋА И У НАРОДНИМ ГОВОРИМА

1.

Свака радна заједница, по неопходности саме ствари, ствара своју номенклатуру и термине, јер су утврђени називи прека потреба сваке праксе. Они обично настају у ужим радним јединицама, на једном сектору делатности и привређивања, па се онда преносе и шире заједно са производима извесне привредне гране и тако постају опште-народни. Наш народ је у разним областима рада и привређивања, као и на подручју своје културе, стварао називе који су му били потребни у радној и животној пракси.

Кад сам сакупљао грађу за дијалектолошки атлас, запазио сам једну живу и јако распострањену терминску везу описног придева у одређеном виду са именицом. Она је особита у погледу акцента придева, али је и сасвим обична у говорима централне Србије. То су називи типа: *мèкî сîр, шврđî сîр, слâškô вîно, чесîо сîшo, рêškô сîшo, врûčî хлêb, врûčâ рâkiјa, ладnâ рâkiјa, лâkâ сîrfâna, шешkâ сîrfâna* (код кантара), *шûђe дéйe*, свој хлеб једе *шûђû бригу* води, *йðснb јðло, мрснb јðло* и сл.

Овакви називи су врло обични и чести у говору Груже (Брдач, Љуљац), Рудника (Неваде) и Качера (Козјель), где сам их и запазио и записивао, али они нису особина само ових говора, већ се они могу наћи, као што ћемо видети, у свим новијим новоштокавским говорима.

Ови називи које смо навели и многи други ове врсте показују једну сасвим особиту синтаксичку функцију одређеног вида придева. Облик одређеног вида описних придева са ' акцентом толико се специјализовао у овој функцији да ове везе, ови називи чине *иосебне речи* — врши се *лексикализација* синтагми. Вук Карадић је у свом Речнику многе овакве називе и имена ставио као засебне речи: *дùгâ ѕûшка, (и вëљâ ѕûшка), вîшô рëбро, мрснî дân, сîrfâshnî сûд* (и сîrfâshnâ ѕûра, у Ц. Г.), *глâvñî нòваç, мðkrô kûmsîvo, ѹосnî dân, вјèchñâ мûka*;

Дуга (манастир у Кучима), Дуга крајава (долина у Херцеговини), Дуга йољана (у Хрватској), Света Гора, Света јела и др.

Особитост ових назива, који се чешће срећају у народним говорима него у књижевном језику, чине ове њихове основне карактеристике :

а) кратки узлазни акценат¹, тзв. акценат крајњег слога, у облику одређеног вида описних приdeva место " или ^ акцента : меки м. меки, шврди м. шврди, слатки м. слатки, чести м. чести, ретки м. ретки, врући м. врући, хладни м. хладни, лаки м. лаки, шешки м. шешки, шући м. шући, љесни м. љесни, мрсни м. мрсни.

б) описни приdev овде није у својој основној функцији, у атрибутској описној функцији, кад се врши стварни опис предмета — карактеризација (какав?), већ је он сад у називној функцији, кад се врши издвајање предмета — индивидуализација (који? које врсте?), издвајање из једне опште категорије у посебну врсту. У првом случају приdev има пуно лексичко значење, у другом његово је значење апстрактно значење односа, јер је узето само као знак или карактеристика за предмете једне врсте. У овим називима приdev постаје љридов врсце, који служи за цазив предмета једне врсте.

Одређени вид код описних приdeva представља једно чисто категоријално граматичко значење, па је отуда приdev у њему друкчији и по значењу и по функцији. У одређеном виду приdev у знатној мери губи своје пуно лексичко значење и нема виште основну функцију приdeva, описну функцију, кад се врши стварни опис предмета, кад се показују стварне особине предмета — што је случај кад се употреби основни облик приdeva, неодређени облик. По своме постанку, знамо, то је нов облик код описних приdeva: добра иго =, оног доброг, „оног што је добар”, који нам служи кад у нашем говору само јоказујемо љознаи одређен љредмей¹, служећи се приdevom као знаком или карактеристиком по којој се предмет одликује од других истих предмета, те сад приdevско значење служи као карактеристика за издвајање предмета у посебну врсту. Ово приdevско значење, које је по природи својој апстрактно категоријално граматичко значење, битно се разликује од пуног лексичког значења основног облика приdeva, који служи за стварни опис предмета.

¹ Назив облика одређени вид и дефиницију његовог значења љознаи љредмей треба разумети : да се њиме исказује већ љознаи и одређен љредмей, што значи да се сад не врши одређивање предмета, његов стварни опис. То је за наш израз сада ирелевантно. Стварно одређивање предмета, његов стварни опис чини се основним обликом приdeva који и по значењу и по функцији стварно представља приdevску реч.

Основни облик придева, неодређени вид, носилац је пуног лексичког значења придева и основне функције придевске речи, описне функције, кад се врши стварни опис предмета: у атрибутској употреби, напр. *црни блак*, *вељко дрво*, *бела марама* и сл., у предикатској служби: *блак је црни*, *дрво је вељко*, *марама је бела*, у полупредикативној служби: *идишићен човек* то неће учинити, тј. човек који је *идишићен*...

Облик одређеног вида, будући да има у основи апстрактно категоријално граматичко значење специјализовано се у разним функцијама, које су све одвојене од основне описне функције придева. Он се употребљава у именима, са именницом или сам (супстантивизиран): *Бељи Плешок*, *Црни врх*, *Црни Ђорђе*, *Ндеви Сад*, *Стјарб Село*; *Ндеви*, *Гајко*, *Бачка*; *белла рада*, *лениј човек* (цвеће); у *ешићима*: *белд лаје*, *чарнад гдара*, *седиј стадрац*, *синеј мдре*, *љубиј гвожђе* и сл.; у *називима*: *бели лук*, *слејиј црёво*, *брзи ваз*; *бели* (дечак, човек), *црни*, *илави*, *жаси*, *мртви*, *млади*; *млада*, и сл.; у *идиоматичним називима*: *црни ћетак*, *лениј Гаша*, *дрвенја Марија*, *људа срећа* и сл.; облик одређеног вида с акцентом крајњег слога у *називима*: *шешки љуби*, *мека роба*, *крайки кадијаш мрки лук*, *мокри бради* и сл.

Оdređeni вид тешко можемо наћи у атрибутској служби, а да он није у имену, епитету, називу или сталном изразу, па зато мислим да он врло ретко долази у правој описној функцији кад се врши стварни опис предмета. Он никако не долази у предикат, кад се та-које врши стварни опис предмета.

Само кад се придев јавља у атрибутској употреби напоредо са заменицима, онда постоји једно ограничење за неодређени вид, ћо чисто *морфолошка* природе, а наиме, тада не долази придев у именничкој деклинацији: *његов шешки блл*, од *швг шешког блла*, *двог белог снега*, али и: *његовог шешког блла*, од *швг шешког блла*, *двог белог зида*, јер деклинација је ирелевантна за вид код придева, акценат је видско обележје. Дакле, ограничење се односи само на форму придева: у овом случају не долази придев са именничком променом.

2.

Наши називи с акцентом крајњег слога код придева представљају типичне називе и по значењу придева и по посебном акценту њиховом: исп. *љуба гуја*: *љубаја* *ракија* и *љуба*, *Благија* *Марија* (празник): *благаја* *ракија* и *блага*, *шврдија* *град*: *шврдай* *сир*, *шешкада* *шуга*: *шешкада* *артиљерија* и сл.

Акценат ' у облику одређеног вида ових описних придева постао је семантичко-функционални акценат *придева врсте*. Тако имамо

дублетне акценте у одређеном виду код многих описних придева. Ова појава никако није формалне природе и пуха случајност, већ је она, видећемо, била условљена како гласовним и морфолошким тако и функционално-синтактичким потребама. Пре него што пређемо на разјашњење њеног поstanка и развитка, навешићемо потврде дублетских акцената у облику одређеног вида описних придева које су забележили наши акцентологи и дијалектологи.

Ђура Ђаничић је још 1863. године у својим Облицима навео око 22 описна придева са „двојаким“ акцентом у облику одређеног вида: *дүгӣ* и *дӯгӣ*, *мékӣ* и *мékӣ*, *м҃kӣ* и *м҃kӣ*, *свёшӣ* и *свёшӣ*, *чёшӣ* и *чёшӣ*, *вёшӣ* и *вёшӣ*, *глा�шӣ* и *глा�шӣ*, *жёшӣ* и *жёшӣ*, *крайшӣ* и *крайшӣ*, *круйшӣ* и *круйшӣ*, *мрснӣ* и *мрснӣ*, *блӣ* и *блӣ*, *йлайшӣ* и *йлайшӣ*, *йознӣ* и *йознӣ*, *йдснӣ* и *йдснӣ*, *рёшӣ* и *рёшӣ*, *сийшӣ* и *сийшӣ*, *слайшӣ* и *слайшӣ*, *сирғонӣ* и *сирғонӣ*, *сирғашнӣ* и *сирғашнӣ*, *шанкӣ* и *шанкӣ*, *ўскӣ* и *ўскӣ* (стр. 45).

Кад је касније Ђаничић систематски изложио акценте придева који се налазе у Рјечнику Вука Ст. Карадића (Рад XIV, 1871), додао је овим придевима *мдкӣ* и *мдкӣ*, *шёшӣ* и *шёшӣ*, *вёшӣ*² (за последња два Д. каже да не зна имају ли и акценатске облике *вёшӣ* и *вёшӣ*) и ове који имају облик само одређеног вида и само са акцентом крајњег слога: *глұхнā* (недеља), *дёснӣ*, *кðснӣ*, *крёчнӣ*, *лðвнӣ*, *нðлнӣ* *рӯчнӣ*, *сийғнӣ*, *сирғнӣ*, *шорғнӣ*, *шрушнӣ*, *чёйнӣ*, *часнӣ*, *рёднӣ* (стр. 221). Сви ови описни придеви налазе се у акценатским типовима: I 16 *благ*: *блâгӣ*, I 2 *здрав*: *здрðвӣ*, II 16 *гбрак*: *гбркӣ*, II 46 *аа бйстар*: *бйстарӣ*.

У народним говорима, поглавито новијим штокавским који имају пренесене старе акценте, ова акценатска појава је јако распрострањена на широкој територији. Тако је Решетар³ у дубровачком говору, поред придева који су код Ђаничића, забележио и ове:

благ: *блâгӣ*: *врûхӣ* и *врûхӣ*, *глûхӣ* и *глûхӣ*, *льûшӣ* и *льûшӣ*, *гёсӣ* и *гёсӣ*, *шûхӣ* и *шûхӣ*, *слâнӣ* и *слâнӣ*, *сûхӣ* и *сûхӣ*;

здрав: *здрðвӣ*: *слâбӣ* и *слâбӣ*, *чîшӣ* и *чîшӣ*;

гбрак: *гбркӣ*: *глâднӣ* и *глâднӣ*, *йрâзнӣ* и *йрâзнӣ*, *мâснӣ* и *мâснӣ*;

бйстар: *бйстарӣ*: *бйстарӣ* и *бйстарӣ*, *диштарӣ* и *диштарӣ*, *фрёшкӣ* и *фрёшкӣ*, *фâлсӣ* и *фâлсӣ*; затим *бðсӣ* и *бðсӣ*, *гðлӣ* и *гðлӣ* (с. 129).

² Ђ. Ђаничић, Српски акценти. Београд 1925, стр. 214. — даље сви наводи су по овој књизи.

³ М. Решетар, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten. Wien, 1900. S. 129.

М. Московљевић даје још више потврда из поцерског говора за акценат крајњег слога у облику одређеног вида код описних изворних придева⁴. Он, поред Даничићевих и Решетарових примера, бележи и ове придеве:

блâг: блâгъи: крûгъи и крûгъи, шврдъи и шврдъи, шûйи и шûйи (СДЗБ II, 352), само са ' акцентом: кривъ, млакъ, чврстъ (Акц. систем, 39);

здрâв: здрâвъ: само са ' акцентом — здрâвъ, крîвъ, лдши, ндви, ѫрâвъ, ѫрдсий, ѫунъ, слаинъ, сиѣмъ, вѣтъ, лакъ, врѣлъ, зрѣлъ, шрûлъ; за ове придеве М. каже да неки могу имати и " акценат, али ретко и да нема поузданог примера (Акц. сист. 41). Мислим да је ' акценат код ових придева у зависним падежима, а да у номинативу могу имати " акценат: здрâвъ, крîвъ, ндви, лдши итд. (в. ниже о томе).

гôрак: гôркъ: само са ' акцентом — гôркъ, гôрнъ, злâинъ, једръ, крûинъ, маснъ, мîрнъ (и мîрнъ), мрâчнъ, мûйнъ, ѫреснъ, рâвнъ (и рâвнъ), рûжнъ, шеснъ, ѫрэзнъ, ѫамнъ, ѫрûднъ (за жену), шûль (Акц. сист. 39). Придеви овога типа, пре него претходног, морају имати и ^ акценат у одређеном виду, нпр. гôркъ, злâинъ, мрâчнъ, мûйнъ, ѫамнъ и сл., јер је овај акценат остао стабилан и није био угрожен са про-дирањем новог конкурентног акцента крајњег слога, и он није код ових придева никада постао видски акценат (в. ниже стр. 381).

бîстар: бîстаръ: само са ' акцентом — вîшкъ, гîшкъ, влажнъ, нîскъ, блâшнъ, гâднъ, гласнъ, ждребнъ, жашнъ, јаснъ, рôднъ, сочнъ, хлебнъ, чûднъ, брднъ, мôдръ, дûллъ, деснъ, нôћнъ, рûчнъ, цвêтнъ, часнъ; глувнъ, мûшкъ, а затим са дублетним акцентима: крêкъ и крêшкъ, крôкъ и крôшкъ, јâднъ и јâднъ, кташнъ и кташнъ, кречнъ и кречнъ, мôћнъ и мôћнъ, дблъ и дблъ, бîстаръ и бîстаръ, хîшпъ и хîшпъ (Акц. сист. 41). Овде су већином изведени придеви, о којима ћemo посебно говорити, после описних придева који су неизведенi.

Г. Ружичић је у пљевальском говору забележио мало потврда за ' акценат⁵: слайкъ, сийнъ, мркъ, крîшкъ, мекъ, лакъ (стр. 143), шûђъ, свећи (144), чиси, вîшкъ, шай (145), глашкъ, ѫанкъ, ѫоснъ, ўски, нîскъ (145), а за придеве типа гôрак: гôркъ изричито каже да немају као код Даничића шешкъ, мрснъ, рेकъ и сл.

⁴ М. Московљевић, Акценти именица и придева у поцерском говору, СДЗБ II, 1911. Акценатски систем поцерског говора, Београд 1928.

⁵ Гојко Ружичић, Акценатски систем пљевальског говора СДЗБ III, 1927.

Ј. Вуковић има нешто више потврда овог акцента у Пиви и Дробњаку⁶: *мркӣ, крӣӣ, лâкӣ, в  д  , ч  ш   (278), в  ешк  , г  шк  , гл  шк  , сл  шк  , ѡск  ; в  шк  , с  лн  , бр  шк   (281); затим кр  шк   и кр  шк  , ж  шк   и ж  шк  , йл  шк   и йл  шк  , кр  шн   и кр  шн  , с  рдин   с  д, али увек м  сн   и р  јешк   (283).*

А. Пеџо установљава посебне акценатске типове у херцеговачком селу Ортијешу код Мостара⁷, као Вуковић у Пиви: *м  к: м  к  : м  к: м  к  , л  к: л  к одн. л  хак: л  хк  ; затим тип ш  нак: ш  нк  : в  шак: в  шк  , гл  дак: гл  шк  , кр  дак: кр  шк  , м  зак: м  ск  , н  зак: н  ск  , сл  дак: сл  шк  , ш  нак: ш  нк  , ѡзак: ѡск   (и ѡск  ); онда с  тан: с  шн   и в  чан: в  ечн   и в  чан: в  ечн  ; затим кр  шк  : кр  шк  , йл  шк  : йл  шк   (стр. 39).*

Б. Николић је у говору Тршића забележио ове примере: здр  в   с  рдану, сл  б  , бл  г  , л  ш   р  кија, ѫозн   ш  ш  ве, л  дн   в  д  , на р  вн  м м  сими, ѫразн   ш  ш  ре, в  л  к   г  мно, м  шор   (Јужносл. филолог XXIII, стр. 268).

У говору Мачве Николић је забележио више примера: *н  в  , н  в   кошуљу, н  в   д  нке, у н  вим д  нцима* (Јужносл. филолог XXIV, стр. 321); *д  г   л  шре, м  к   б  ндеve, ѫрави ш  р, ч  шк   йонедељак; в  рдин  , в  рђе в  д  , г  сий, кр  шк  , л  йбк ѫуша, л  ш   р  кије, м  дѣ, св  шк  , с  в  , ч  шк  , б  лбк б  ашна, гл  вн   г  дови* (стр. 322); *м  др  , д  ш  р   ч  шка, ѫозн   б  стан, ѫозн   во  ца, ѫосн  , ш  нк  ; б  дн  , ј  дн  , с  шн  , сл  шк  , см  шн  , ч  сн   ѫоси, г  рк   ѫрбју, з  лайшн   з  б, кр  шн   к  уус, л  дн   р  кије, р  шк   б  што, ѫесн   с  дак* (стр. 324).

Николић објашњава ове акценте као „узаямно прожимање разних акценатских типова“, и мисли да је процес ширења овог акцента на шумадијско-војвођанској терену био „ефикасан“ „управо благодарећи интимнијем додиру представника двеју говорних зона: једне западније (босанске) која је по свој прилици имала типове *н  в  *: *н  в  , д  г  : д  г  , м  д  * (дакле ситуацију блијку чакавској) и друге источније (србијанске) која је по свој прилици имала типове *н  в  *: *н  в  , д  г  : д  г  , м  д  * (ситуацију близку између осталог и источно-херцеговачкој)“ (стр. 322-323).

У говору Срема Б. Николић је забележио: *св  шк  , ѫуђи, в  рђи, м  д  д  * (Сремски говор, 1964, стр. 278); *кр  шк  , кр  шн  , ѫешк  * (стр. 278); *м  к  , д  г  , н  в   (и н  в  ), ч  шк  * (стр. 279); *їдсн  , с  шн  , сл  шк  , ѫнк  , г  дн  , м  др   и д  сн  , к  сн  , н  ћн  , р  чн  * (стр. 280).

⁶ Ј. Вуковић, Акценат говора Пиве и Дробњака, СДЗБ X, 1940.

⁷ А. Пеџо, Акценат села Ортијеша, Грађа X (1961) Научног друштва НР Босне и Херцеговине у Сарајеву.

3.

Акценат ' код ових описних придева у облику одређеног вида познат је под именом акцента крајњег слога, нпр. *měký* < *meký*, како и налазимо у нашим старијим говорима са непренесеним акцентима, нпр. *mушки* — у Прчњу (Реш. 130). Наши акцентологи Решетар, Ившић, Белић утврдили су да је овај акценат врло стар и да припада прасловенском. Проф. Белић је још показао да је могло бити врло мало придева с таквим акцентом у облику одређеног вида. Треба показати како се могао толико проширити овај акценат, који су били стварни разлози његовом ширењу.

Решетар је после навођења потврда из северночакавског *novi* (Nemenić, 3, 19), севернокајкавског *očnō megnenje, dužni list, dobri Jezuš, dragi opat Makari! vrl̄i čovek* (Valjavec, Rad 121, стр. 136—137), јужног кајкавског (пригорског) *mrski, peši, lovski, tacki, ljustki* (Rožić, Rad 116—153-4), а затим позивајући се на руске примере *живой, кривой, скуйой, худой, свяйой* (Вост. 271) закључује: „Тешко је посумњати да и ова врста акцента одређеног вида припада прасловенском“ (Ib. id. S. 130). Поред дубровачких потврда у којима је пренесени акценат, Решетар је дао и потврде за старије штокавске говоре (Прчањ и Озринић) с акцентом на крају: *vratni, petni, davoljni, puščani, peščani, zemljani, muški, vjenčani, voštanī, crkveni* (S. 130).

Ст. Ившић је, кад је објашњавао ^ акценат код придева типа *blāg*: *blāgī*, само узгред додирнуо и питање дублетног ' акцента у облику одређеног вида⁸. За акценатски облик *drāgl* < *drāgl* И. каже да „није обладао у читавом штокавском подручју, јер се често *месићо њега* (ИС) налази и такав акценат, који одговара руском“, нпр. *drāgl, glūhi, mlādi, sūhi* (према рус. *дорогий, глухий, молодый, сухий*) — у Дубровнику, *svētl* и *čēstl* — у Даничића, *ljuši, suvi* — у Шаптиновцу. Интересантно је овде напоменути да Ившић сматра овај акценат видским, а не дублетским акцентом за придев врсте, иако је у посавском говору овај акценат скоро увек бележио у форми назива⁹: нпр. *bōsđga svīta, novā raklja; Sočnā šuma, strašnī sūd* (стр. 49), *Slobđdnā vlāsi* (село), *dušēvnā rākija, crkvenā žēmlja, sunčānā vrućna* (ст. 51). Овде И. даје и ове потврде: *čistī, mokrī, sitnī, slatkī, vlažnī, tuji, mlādi, pētnī, vratnī* (и *vrātnī*), *vražjī, vučjī, zečjī, kisēlā, novī, muški* (и *mūški*), *brockī* (:Brod), *lanjski, svinjski* (и *svinjski*), *selski, ostrovski* (: Ostrovo) и др.

⁸ St. Ivšić, Prilog za slovenski akcenat, Rad 187 (1911), стр. 177.

⁹ St. Ivšić, Današnji posavski govor, Rad 197 (1913).

Овде можемо сад навести још неке потврде М. Ваљавица из кајкавског¹⁰: *božanska pravica, divljé fige drevo, dobré volje, daločni venec, ljudské škode, vu llucké posle, goščenje mirovno, muškoga spola, nebeském darom, očnō tegnenje* (Augenblick), *nočni pokoj* (Nachtruhe). Ваљавец је дао и дефиницију придева с овим акцентом: кад треба да се „изрече што строго извјестно, као у наговору у вокативу [у називу у обраћању], а навластито у случају где Нијемцу рabi супстантив сложен од два супстантива, нпр. Augenblick, Nachtruhe-ночни рокој итд“.

Проф. А. Белић је објашњавајући метатонију акцента у прасловенском¹¹, управо на појави постанка одређеног вида, са више страна додирну питање акцента последњег слова: питање његовог постанка, његове ограничности првобитно само на придеве који су имали првобитно кратак вокал у корену (његов б. тип: *bđso : bosđ* (<*bosđe*)), питање његовог каснијег ширења у штокавском и на придеве других акценатских типова. На примерима из каставског чакавског он утврђује да је акценат крајњег слова првобитно био само на придевима као што су *bosi, oštri, tepli, novi* (стр. 36), а после скраћивања старог акута ' > ", могао се јавити и код придева и са првобитно другим вокалом у корену: према *bđni* и *drobní, lovni, očni* добило се и: *lahki, tanki, teški, uski, mehki, mrzli, glački, krhkí, lačni, niski, dubni, ručná sekira, slatkđo* (*slatkđoga*), *gradski, muški* (стр. 36-38). Приближавајући се акценатским типовима *gđlo : gđlō* и *dđbro : dđbrō* и стапајући се с њима у један тип у прасрпском, тип *bđso : bosđ* добија у одређеном виду и дублетни акценатски облик *bđsđ*, као *gđlō, dđbrō*. Тако су код ових придева добивени дублетни акценти у одређеном виду: *bđsi* и *bosđi, tepli* и *tepli, těški* и *teški, ūški* и *uski, gđli* и *goli, dđbrli* и *dobri*, где су сад акценатски облици *goli* и *dobri* — нови аналошки, а у осталим примерима такви су облици *bđsi, těpli, těški* итд. Акценат крајњег слова Б. такође сматра прасловенским, и као потврде за то му служе руски и кашупски. Он даје и његово фонетско-гласовно објашњење: „Облик *свейи* по својим квантитетско-акценатским особинама јасно показује да је из прасловенског добивено *svētýi, *svētaža и сл.; а такво се скраћивање дужине првог слова у оваквом положају уопште јавља још у прасловенском“ (стр. 43). „Према томе јасно је да смо напоредо са *svētə*: *svētyi* имали *svētýi* у одређеној ф.“ Ширење акцента крајњег слова код описних придева, за шта су наводили потврде Даничић, Решетар и Московљевић, проф. А. Белић објашњава аналошким путем:

¹⁰ M. Valjavec, Rad 121 (1895), ст. 137.

¹¹ А. Белић, Акценатске студије, Београд 1914.

„Паралелизмом облика *вѣшѣ* и *вѣшѣ*, *мѣкрѣ* и *мѣкрѣ* и сл. који је на показан начин добијен, ови су придеви *йодсманци* (ИС) јављање новог типа одређене форме и у придева који су у почетку могли имати акценат једино на првом слогу одређене форме: тако поред правилног и старијег облика *вѣшѣ* имамо и *вѣшѣ*, поред *глѣшѣ* и *глѣшѣ*, *сѣшѣ* и *сѣшѣ*, *слѣшѣ* и *слѣшѣ*, *ўскѣ* и *ўскѣ*“. (стр. 40).

4.

Објашњење *йостанка* овог акцента крајњег слога у одређеном виду код неизведенних описних придева, засновано на фонетско-гласовним средствима и компаративно-историјским фактима, сасвим је довољно и убедљиво. Али одржавање овог акцента као дублетног од времена прасловенског до данас и његово велико ширење, како у територијалном смислу тако и у погледу јављања код тако великог броја придева, — не може се објашњавати само аналогијом акценатских типова, већ је морало бити и стварних разлога за то. Поготову што знамо да у основи сваком морфолошком ачелошком грађењу које узима вид механичког процеса мора увек лежати одређено и стабилно значење, због којега и настају промене форме. Највећи је недостатак овде што се није увидело да два *видска* акцента не може бити у облику одређеног вида, управо да ' акценат овде ћије видски акценат ни по постанку, нити данас, тамо где се он јавља напоредо са ^ и " акцентом у облику одређеног вида. Морамо, дакле, узети у обзор и неке друге моменте, морфолошко-сintаксичке и семантичко-функционалне, који су пратили ову појаву у тако дугом временском развитку и на тако широкој територији, са таквом своеобухватношћу и толиком виталношћу. То су могли бити ови моменти:

1. Врло рано, управо у време кад ова појава почиње да се шири, тзв. заменичка промена одређеног вида продире на подручје неодређеног вида¹² и ремети морфолошку равнотежу придевског вида.
2. Акценат код придева морао је тада постати семантичко-функционални видски акценат.
3. Дублетни акценат последњег слога у облику одређеног вида морао је тада такође постати семантичко-функционални акценат, само

¹² „Стара је промена била именичка, али се она већ у најстаријим споменицима нашим није сачувала у потпуности, а није се сачувала ни у основним дијалектима нашим, штокавском и чакавском, тако да се мора претпоставити да су се важне промене у овом правцу извршиле већ у доисториском времену нашега језика“ (А. Белић, Речи са деклинацијом 1950, стр. 241).

не у видском смислу: он се тада морао привезати за функцију назива. Трајно везан за *йридев врсће*, он се широ код свих описних придева — одвојено од видског придевског значења и описне придевске функције.

4. Код придева са кратким акцентом, типа *здрав*: *здрав* и *бистар*: *бистар*, морао је ' акценат једно време бити и у функцији видског акцента, што је знатно допринело његовом ширењу, јер ови придеви чине више од половине свих описних придева.

У време продирања заменичке деклинације на подручје неодређеног вида, кад су акценти постали видски, акценат крајњег слога морао је захватити све придеве с *крајским* акцентом, једносложне и двосложне, али само у зависним падежима. Учвршћен у зависним падежима, он се затим проширио, као акценат система, и у номинатив и вокатив и тако су ту настајали дублетни акценти код свих ових придева.

Ради прегледности узимамо прво једносложне придеве из типа *здрав*: *здрав*:

<i>мрк</i> : <i>мркӢ</i>	<i>бдсӢ</i> и <i>босӢ</i>
<i>мркѓа</i> : <i>мркѓа</i>	<i>бдсѓа</i> и <i>босѓа</i>
<i>мрկօմ</i> : <i>мрկօմ</i>	<i>բծօմ</i> и <i>բօսօմ</i>
<i>мрկ՞մ</i> : <i>մրկ՞մ</i>	<i>բծ՞մ</i> и <i>բօս՞մ</i>

У свим зависним падежима морало је нестати обе средње парадигме, а према четвртој парадигми — где је сад акценат крајњег слога морао постати видски — на подручју зависних падежа настали су аналошки акценатски облици *мркѓа*, *мрկօմ*, *մրկ՞մ*. Ова аналогија је сада била нужна, јер се видски облик са " акцентом морао губити услед једначења с обликом неодређеног вида. Сада је поново успостављена поремећена видска равнотежа и створен нов однос видских акцената: *мркѓа*: *мркѓа*, *мрկօմ*: *մրկօմ*, *մրկ՞մ*: *մրկ՞մ*. Наравно, уколико се одржавала стара именичка промена у неодређеном виду: *մրկ* : *մրկѓա*, *մրկ* : *մրկօմ*.

Код ових придева је био сада трасиран нов однос видских акцената и нова акценатско-интонацијска слика: " — : ~ ^, нпр. *մրկѓա*: *մրկѓա*, *բծօմ* : *բօսօմ*, *դշբդա* : *դշբդա*, *հծբդա* : *հծբդա*, *յրձեօցա* : *յրձեօցա*, *յնդբգա* : *յնդբգա*, *լանբգա* : *լանբգա* итд.

Облици ж. р. су, знамо, и раније и потпуније изгубили именичку промену, па су нови акценатски односи код њих били стабилнији: *մրկ* : *մրկէ*, *մրկօյ* : *մրկօյ*, *մրկ* : *մրկӯ*, *մրկօմ* : *մրկօմ*. Као ста-

билнији однос, они су са своје стране подупирали овај процес код облика м. и ср. рода.

Код једносложних придева са дугим акцентом, типа *блāгī*, имали смо обратан распоред акцената — у свим зависним падежима, али код њих није долазило до једначења видских акцената: *блāгвга*: *блāгдга*, *блāгdm*, *блāгim*: *блāгim*¹⁸. Продирање акцента крајњег слога код ових придева у ово време било је непотребно, јер су видски акценти остали стабилни, а уз то је било и немогуће, пошто је акценат у неодређеном виду био тада такође на наставку.

После преношења силазних акцената у новоштокавском, акценти се у оба акценатска типа и у оба вида налазе на кореновом слогу, а обележје вида сад постаје интонација акцента: *мркđga*: *мркđga*, *мркđm*: *мркđm*, *мрkim*: *мрkim*; *блāгđga*: *блāгđga*, *блāгđm*: *блāгđm*, *блāгim*: *блāгim*.

У номинативу (вокативу) одређеног вида акценат на корену остао је стабилан: *мрkī*, *мрkā*, *мрkō*, јер су у мушким роду — *ī*, а у женском и средњем дужина наставака били довољни за видско обележје. Тако је било и код једносложних придева са дугим акцентом: *блāг*: *блāгī*, што је могло подржавати однос *мрk*: *мрkī*. Али према новим акцентима крајњег слога у зависним падежима, а нарочито оним који су коначно добили нови морфолошки облик у неодређеном виду — као што је инструментал за м. и ср. род и датив-локатив за женски род, — добили смо и нове акценатске облике номинатива (вокатива): *мрkī*, *мрkā*, *мрkō*, као *мрkim*, *мрkōj* и сл. Нема сумње да је стари акценатски облик *мрkī*, *ā*, *ō*, као видски акценат, остао везан за описну функцију: *шāj мрkī вūk*, *шā мрkā бōja*, *шō мрkō чēlo*, *шāl мрkī бřci* и сл., а да се нови облик *мрkī*, *мрkā*, *мрkō* везао за функцију назива: *мрkī лùk*, *мрkā маřđma* или сам придев (супстантивизирано): *мрkā* (за жену), *мрkī* (за человека, коња), *дugđ* (за жену), *slabā*, *lakā*, *mekā*, *cīorā* и сл. Уколико се, пак, одржавала именичка промена још у неодређеном виду, дублетни акценат се могао створити кроз целу парадигму, тако да облици *мрkī-мрkđga-мрkđm-мрkim* долазе у описаној функцији, а *мрkī-мрkđga-мрkđm-мрkim* у функцији придева врсте. Али ако је био јачи продор заменичке деклинације на подручје неодређеног вида, први акценти су се губили. Тако се може објаснити што Московљевић, на пример, у овом акценатском типу бележи само облике са ' у одређеном виду (в. горе стр. 373). Исти ови разлози постојали су, видећемо касније, и код двосложних придева с кратким

¹⁸ Ова видска поларизација видских акцената која се вршила из сопствених средстава, па према томе стабилнија и јача, могла је такође подупирати ону поларизацију код придева с кратким акцентом, која се стварала аналошким путем

акцентом типа *бісіар* : *бісіарі* и *бісіарі*, па је и код њих Московољевић у поцерском говору претежно обележио само облике са ' акцентом, мада међу његовим примерима има дosta правих придева врсте, који немају облика неодређеног вида, који никад не долазе у описној функцији и који су само са ' акцентом као семантичко-функционалним акцентом, нпр. *десній*, *ручиний*, *мушкій* и сл. А проф. Белић је управо на основу оваквог Московљевићевог бележења ' акцента у одређеном виду као јединог акцента, и на основу Решетаровог бележења бројних дублетних облика, доносио закључак о великом ширењу тзв. акцента крајњег слога — наравно аналошким путем (в. Акц. студије стр. 43-44). Сад ми видимо да је било и стварних разлога његовом ширењу код ових придева где је он морао бити и видски акценат. Овај акценат код ових придева не долази као дублетни акценат, већ као замена " акцента — у свим зависним падежима, онда кад у говору преовлађује заменичка деклинација у неодређеном виду. Но постојање именичке промене у неодређеном виду омогућава постојање старог видског акцента ", који се јавља као дублетни акценат са ' акцентом. На крају, могли би се извести ошти закључци о последицама продирања заменичке промене на подручје неодређеног вида: а) ширење ' акцента на све придеве с кратким акцентом — поглавито у зависним падежима, б) стварање дублетних акцената код ових придева — поглавито у номинативу (вокативу), в) дублетни акценти који су били створени из гласовно-морфолошких средстава, делом аналошки, разједначили су се према функцији: " акценат се везао за описну функцију, ' акценат за називну функцију.

Код једносложних придева са дугим акцентом, типа *благ* : *благій*, видели смо, није било ремећења видских акцената, па је код њих забележено мало дублетних акцената у одређеном виду. Само мали број придева има ' акценат у одређеном виду према акценатском облику са ^ акцентом: нпр. *блага* и *блага*, *врүћа* и *врүћа*, *љута* и *љута*, *чесій* и *чесій*, *гусій* и *гусій* и др. Први облик је видски облик и долази у описној функцији, други се јасно одваја од првог и по значењу и по функцији. Облици *благій*, *врүћій*, *љутій* итд. нису видски облици, не долазе у описној функцији, већ увек долазе у називима као придев врсте: *блага ракија*, *шврдій сір*, *чесіб сійшо* и сл. Известан огранични број назива са придевима из ове групе могао је бити створен путем синонимних придева из ове групе и оних из групе *мрк* : *мркій* и *мркій*: нпр. *блага ракија* према *слаба ракија*, *шврдій сір* : *мекій сір* (као семантичка опозиција), *врүћа ракија* : *врелій ракија*, а онда према *блага ракија* и *љута ракија* итд.

Иначе у овој групи придева највише је типично описних придева, са пуним значењем описног придева, као што су нпр. *бѣо*, *цѣрн*, *жѹй*, *край*, *млѧд*, *жїв*, *сёд*, *лѣй*, *нѣм*, *лѣњ*, *слѣї*, *сїв*, *йлѧв* итд. Њихов видски акценат у облику одређеног вида остао је нетакнут и он се користи у описној функцији, па и у именима, епитету, називима и сталним везама (в. горе примере на стр. 371).

Двосложни описни придеви су изведени придеви најстарије формације, тако да се они често више и не осећају изведенцим: де-вербативни са -ъкъ, нпр. *жїдак*, *глѧдак*, деноминативни са -ънъ, -ъръ, -ълъ, -ъхъ, нпр. *бѣсан*, *злайшан*, *йрëсан*, *вичан*, *гласан*, *јасан*; *храбар*, *једар*, *мудар*, *бїсїар*, *мôдар*, *мôкар*; *нагао*, *свѣштао*, *обал*, *шðиал*, *вѣшах* и др. Они се налазе у Даничићевим акценатским типовима *гврак* : *гбркї* и *бїсїар* : *бїсїарї*.

У време продирања заменичке деклинације на подручје неодређеног вида, створени су исти акценатски односи као и код једиосложних придева, јер су ови придеви, будући да су са непостојаним *a*, у зависним падежима и одређеном виду остали двосложни.

<i>гбрак</i>	:	<i>гбркї</i>	<i>бїстар</i>	:	<i>бїстрї</i>
<i>гбркѡга</i>	:	<i>гбркѡга</i>	<i>бїстрѡга</i>	:	<i>бїстробга</i>
<i>гбркѡм</i>	:	<i>гбркѡм</i>	<i>бїстрѡм</i>	:	<i>бїстром</i>
<i>гбркѡм</i>	:	<i>гбркѡм</i>	<i>бїстрѡм</i>	:	<i>бїстром</i>

У првом типу видски акценти су остали стабилни, управо акценти су сада постали видски акценти. У другом типу акценти четврте парадигме на подручју зависних падежка морали су у ово време постати нестабилни. Преко синонимних придева или семантичких опозиција из ове групе и групе *мрк* : *мркї* и *мркї* могли смо и код ових придева добити облик одређеног вида са акцентом крајњег слога: нпр. *шиквга* према *шибга*, *крейквга*: *здраввга*, *хишрвга* : *сїорвга*, *ведрвга* *чел* : *мрквга* *чел*, *вейвга* : *новвга*, *крайквга* : *дугвга*. Или је ширење могло ићи унутар једне формације по линији синонимности: *шиквга* — *йрушквга* — *гашквга*, *глашквга* — *склисквга*, *љујквга* — *слажквга*, *кроїквга* — *крейквга*, *усквга* — *шанквга*, *нисквга* — *мрсквга* итд. Или је аналошки акценат развијан у напоредној атрибутској служби придева: *гаднвга*, *гнуснвга*, *злобнвга* и *јаднвга*, *грешнвга* и сл.

Успостављена је равнотежа видских акцената, и са обрнутим распоредом акцената према придевима са другим акцентом, као и код једносложних придева што је:

гбрквга : *гбрквга* и *бїсїрвга* : *бїсїрвга*
као *благвга* : *благвга* и *мрквга* : *мрквга*.

После преношења силазних акцената, акценат се лексализује на кореновом слогу у оба видска облика, тако да акценатска интонација постаје семантичко-функционални видски знак — на подручју зависних падежа:

*гôркôга : гôркôга и бîсîрôга : бîсîрôга,
блâгôга : блâгôга и мфкôга : мфкôга.*

Код двосложних придева, ширење акцената крајњег слога у одређеном виду ишло је у потпуном паралелизму са његовим ширењем код једносложних придева. Тако, акценат крајњег слога јаче је про-дирао код придева са кратким акцентом, него код придева с дугим акцентом. Код првих је он могао бити и видски акценат, у зависним падежима, код других само као акценат придева врсте. Пре преношења акцената акцента крајњег слога није могло бити код придева из типа *гôрак* : *гôркî*, јер је тада и у неодређеном виду код њих био акценат на наставку: *гôркôга*, *круйнôга* и сл. Код придева овог акценатског типа, као и код оних из типа *блâг*: *блâгî*, акценатски облици типа *круйнî*, *мрснî* итд. јављају се само у називима и настали су као семантичке опозиције: нпр. *круйнî*: *сîннî*, *мрснî*: *йдснî*, *рêшкî*: *чеснî*, *жîйкî*: *гуснî*, *крайкî*: *дûгî*, *шêшкî*: *лакî*, *гладнî*: *сîннî*, *йрâзнî*: *йûнî*, *ласнî*: *шêшкî*, *гôркî*: *слайкî*, *мрâчнî*: *свëтлî*, *мûшнî*: *бîсîрî*; *рâвнî*: *йрâвî*, *шëснî*: *ұскî*, *шайль*: *йûнî*: *йрâзнî*, *јêдрî*: *слабî*, *шрëзнî*: *йjанî*, *шамнî*: *свëтлî*, *шрùднî*: *шêшкî*, *мîрнî*: *шùхî*, *гôднî* и *рûжнî* и *сîрдашнî*: *слайкî* и *љûйкî* итд. Све су ово придеви врсте који долазе само у називима, а никад у описној функцији где долазе облици одређеног вида са видским акцентом: *круйнî*, *рêшкî*, *шêшкî*, *гладнî*, *йрâзнî*, *гôркî*, *мрâчнî*, *мûшнî*, *мîрнî*, *рûжнî* итд. Са овим акцентом долазе они и у именима, епитету, називима: *Максим Гôркî*, *Беснî фôк*, *Злайнî Прâг*; *гôркâ шûга*, *гôркô кајање*, *гладнî йâс*, *мрâчнî ђôглêд*, *мûшнâ Мâрица*, *рâвнô ђôље*, *шамнî вилáјеш*, *хладнî ђôглêд*, *мûдрô руковоðдсїво*, *свëтлî грðбови*, *шêшкâ шûга* итд.

Сада нам је слика ширења тзв. акцента крајњег слога и јаснија и потпунија. Код придева са кратким акцентом, једносложних и двосложних типа *здрâв*: *здрâвî* и *бîсîрар*: *бîсîрî*, он се ширио као видски акценат — на подручју зависних падежа, а у колико се чуvala именичка промена облика неодређеног вида, чувао се и стари видски акценат у облику одређеног вида ових придева специјализовао се у функцији придева врсте, у називима. Код придева са дугим акцентом, једносложних и двосложних типа *блâг*: *блâгî* и *гôрак*: *гôркî*, акценат

крајњег слога долази само у називима кад је описни придев придев врсте, јер је код ових придева видски акценат \wedge остао стабилан, у видском облику кад је описни придев у функцији описа предмета. Јасно одвојен од описне функције и видског значења облик одређеног вида ових придева са 'акцентом постаје коначно придев врсте, а његов акценат семантичко-функционални акценат који стоји у опозицији са видским акцентом \sqcup облика у описаној функцији.

Ми смо видели да се он код ових последњих придева, придева са дугим акцентом, није могао ширити као видски акценат, већ искључиво као семантичко-функционални акценат придева врсте и то путем семантичких опозиција придева. Тиме се он коначно привезао за ту функцију, а тако разграничио од видског акцента и описне функције придева.

Зато ја и мислим да би било забележено много више потврда тзв. дублетних акцената у одређеном виду код описних придева, да су потврде даване у форми назива, где се види ова посебна функција придевског облика са ' акцентом.

Навешћу овде називе који ће то несумњиво потврдити: Тип *благ*: *благӣ*, *глӯвā* (за жену), *гр҃кā шрēшīња* (гръкача), *гӯстӣ ӣӣкāње*, *гӯстӣ ӣӢсӯљ*, *Ӯj*, *дёвбόко*, *драгӣ дӯшо* мђа, *լӯшӣ րակիյա*, *լӯшӣ*, *младӣ сир*, *Пусиййоле* (топоним у Грузии, исп. *Въчаййрн*), *Свēшӣ ғдра*, *свēшӣ Лўка*, *сланий сир*, *шврдӣ сир*, *шӯхē дéшие*, *шӯхӣ лӯди* (Вуковић 284), *шӯйӣ нёж*, *чеситӣ сийшо*, *чеситӣ чёшашъ*;

здрăв: здрăви: *вішӣ рёбра*, *вішӣ сӣдс*, *Дӯгӣ қъиша* (Моск.), *дӯгӣ* (за жену), *лакӣ шӣ*, *лакӣ қӯнишҷа*, *лакӣ наоружсáње*, *лакӣ сиррана* (код кантара), *лакē рӯкē¹⁴*. *Лакӣ нёж!* *лӯши дрӯг*, *мекӣ сир*, *мркӣ лӯк*, *мркӣ марама*, *мркӣ* (за жену, слушао сам у Бијељини), *новӣ ракија* (Ившић), *шунҳӣ қадиа* (ист. ў Ваљеву за стопара *шунакайа* шљива), *рӯсу глову*, *слабӣ* (срдоболья, Моск.), *слабӣ жёнскâ сиррана* (за жену), *слабдӣ здравъла*, *слабдӣ Ӯмбондӣ сӣâња*, *слабдӣ нेरӯвâ*, *слабе воле*, *смёхӣ* (за жену), *рдми дâба*, *чиситӣ нёдела* (*йадчиситӣ*, *глӯшина*, *среддийосна*, *свēшлâ*, *цвēшнâ*, *вёликâ*), *вок*. *Милӣ сине!* *Милâ кћери!* играти се *шрӯлê қобиле*, *шрӯлî ғазда*, *врлî дрӯже*, *дете ӣалдӣ ббр҃ца*, *ӣалдим ббр҃цима*, *ӣалдим за дашарабину*:

гбрак: *гбракӣ*: *гбракӣ сб*, *гбракӣ րакија* (*гбрковача*), *жишикӣ качамак*, *ӣлишкӣ ӣӯдъиyr*, *ӣлишкӣ ҷӯшеле*, *ӣлишкӣ декодлие*, *ӣлишкӣ шâв*, *ӣлишкӣ седло*, *рёйкӣ чёшашъ*, *рёйкӣ сийшо*, *рёйкӣ ӣӢсӯљ*, *рёйкӣ зӯби*, *шёшикӣ шӣ*,

¹⁴ Џаничић није забележио овај акценат који долази у сталним везама, нпр. *исийод* *рӯкē* (кришом), из *рӯкē* (поклон), *лакē рӯкē*, а могао је постати према ндгē.

шешк ћаоружање, шешка баштерија, шешка стерана (код кантара), гладна стерана (греде), крүйки драх (крүйник), крүйни йасуль, крүйни јарма, крүйни шиће, крүйна стобка (Вуковић), крүйне грешке, масни сир, мрсноб јело, мрсноб (: йасноб), љразни шанцир (љразник), Равни гај (топоним у Грузији);

бистар: бистар : бришак сабља, винк ћирје (: кршић ћирје, исп. винка), гинки кдрак, глацији млашић, кратак кацијаш, кратак јанталобе, кратак јушика, остати кратаких рукава, крејки звон, никси ћртишијасак, никси шемејерашуре, шапак вина, слатак вино, слатак ћирјо (торта), слатак кујус, слатак шаша, слатак, вок. слатак ћирјо, шанк ћрено, шанк ћланино, увести у шанке никши, јуски крој, јуска сукња, већна мјука, већна кућа, влажна дбаја, гадна (за змију), ждребна кобила, злобни (за човека), јадни (јадник), јасни звон, слабојешни друг (злорани), касни саћи, кдни снег, љодни цвешт, љодни кукуруз (љодник), љодни ручак, љодни дан, љушни налог, љушни ћрдишак, љушна храна, љушна ћорба, љодни крај, љосна кишса, слани сир, сићинб цвеће, сићини новац, сићини јасуль, сићини шиће, скдни кучка, Сочна шума (Ившић), обло дрво (обловина), щдилја кујка, дујилја стеража, дујилји оброк, дујилји шав, дујилја (за ракију), дујилја десејка, мрклиј мрак, бистар вода, ведра ноби, мдрој юшнијан, мдкриј брај (сабрат у пићу), мдкрој кумство, Мдкриј луг, мршвиј ћијац и мршвиј јајку (у псовци), глухна недеља (Москов.) и др.

5.

Акценти придева, неодређеног и одређеног вида, могу се верно и тачно записати само тако ако се води рачуна о свим различитим синтаксичким функцијама придева, ако се акценат бележи у одређеној функцији придева. Акценат неодређеног вида тражимо и утврђујемо у предикатској функцији придева: нпр. камен је ћешак, сунђер је ћикар, шећер је сладак, ветар беше благ и влажан, шешир је ноб и чист итд., затим у полупределативној употреби кад прилев с именницом често чини сталну везу: нпр. слаба вљда, слаб човек, слаба (оценка), слатко деше, млад човек, старији човек, луд човек, бгаш човек, мрно време, жив човек (које да једе), млад месец, јун месец, лак јасао, шешак живој, јун јодгодак и сл. Атрибутска употреба је врло непоуздано подручје за утврђивање видског облика, мада се обично ту налазе прилеви и бележи њихов акценат. Треба водити рачуна о томе кад је прилев у описној функцији, а кад је с именницом везан у име, назив, епитет и сличне сталне везе. Затим треба водити рачуна о томе да је прилевски акценат видски акценат, а да је облик (промена) постао ирелевантан за вид: неодређени вид има понајвише

заменичку промену, и обратно, одређени вид може имати и именичку промену кад је у саставу имена, назива, епитета, а он је понајвише баш у тим функцијама. У правој употреби, у описној функцији кад се показују стварне особине предмета, придев у атрибуту је редовно у облику неодређеног вида — са акцентом тог облика — иако је промена понајвише сложена заменичка. Облик неодређеног вида је носилац пуног стварног значења придева. Облик одређеног вида, пак, ретко долази у описној функцији, понајвише само заједно с показним заменицима. У атрибутској служби он је, пак, најчешће у саставу имена, епитета, назива, кад придев није у описној функцији и кад по правилу нема пуно лексичко значење.

Найомена. Да треба водити рачуна како о значењу тако и о функцијама придева — кад се бележе његови акценти, показује нам случај са придевом *шéжак*. Даничић је установио ове акценатске облике *шéжак*: *шéшки* и *шéшкй* (Срп. акц. 215). Уз то Д. даје напомену: „У Вукову речнику *шéшкй* биће погрјешка“. Решетар примећује: „Неће бити погрјешка, јер сам тако и ја слушао у Пјешиваша“... (*Ibid*). Није грешка код Вука, јер он даје пример *Набуо од шешког сиавања*, у коме придев има " акценат : *шéшкбг сиáвáња*, као *шéшкй свéшт*, *шéшкá вбјска*, *шéшкé љдре*, *шéшкб злáшто*, *шéшкá вđда* (за кишу), родило *шéшкб вđће*, *шéшкй рáд* од њега (иронично), где придев има ново значење *шéшкй*, а, б = многи, силни. Исти је акценат (без дужине) у безличном обрту за проклињање : *Тéшко вдма!* *Тéшко њéму!* (: Благо њéму!), *Тéшко лóнцу из села зáчине чéкајúhi*. Посл. (исп. лат. *Vae victis* = тешко побеђенима). Са другим значењем и другим акцентом долази у безличном предикату типа : *Тéшко му је*, *Тéшко је ћрдђићу вређу нáйунши*. Посл. Adv. *шéшко*. У основном значењу придев има ове акценте : *шéжак* : *шéшкй* и *шéшкй* — у разним функцијама : у атрибутској *шéжак шдвар*, *шéшко брдме и двај шéшкй шдвар*, *двб шéшкб брдме*, у епитетима *шéшкá шўга*, *шéшкй јдд*, *шéшкб гвбжће*, у сталним везама *шéшкй кдрапи*, *шéшкá кашегдија*, у називима : *шéшкá сиáна*, *шéшкá артиљерија*, *шéшкá кдњица* (: лака кдњица) и сл. Затим сталне везе с обликом неодређеног вида у полупредикативној служби : *шéжак човек*, *шéжак живош*, *шéшкса смртш*, *шéшкё рүкё* (: лакё рүкё), *шéшко сиáње*, *шéжак случай* и сл.

Треба имати у виду нарочито факат да се придев одређеног вида у именима, епитету и називима може мењати по именичкој промени, при чему акценат одређеног вида и квантитет наставка остају као знак функције придева : нпр. са *Црна врха*, из *Кривा Вира*, из *Сувá дbla*, бёлá грла, бёлá лица, сёдá сиáрца, са *иусиá љдља*, *гвркá ѡдда*,

шамнā вилáјеїа, као и називи са ' акцентом : *врùћа хлеба, млàдa сýра, шуђa човèка, из чесná синa, чесná чешљa, од виñá рёбра, из лакa шðиa, из љиñкa шањýра, крùйнa дракa, мрснa јёла, слáйкa вýна* ; два ѫснa дáна, два ѫðнa нáлогa, два синnа нðвца — само са именничком променом (исп. два мðјa брðта, три швðјa синa, са два два дëшeши и сл.), од синnа цвèћa, од ѫснa јёла, мркa лúка и сл.)

Оваквој промени ових имена и називи мушкиг рода свакако су допринела и називи женског рода, јер су се видски облици женског рода у промени одавно изједначили: приdev има исту промену и у атрибуту и у имену, нпр. бéлē кðсé : бéлē кàфé, бéлē вíлé и сл. Према промени бéлa кàфа — бéлē кàфé дошло је и : бéлí лúк — бéлa лúка, и даље : Црнe рéкé, Црнa врхa, Крùвe Пàланкé — Крùвa Вýра, лúшe гýјe — лúшá рíса, лúшe шúгé — лúшá јðда, бéлē вíлé — бéлa лíца итд. Имена и називи су могли развити овакву деклинацију и с тога што се они осећају као посебне лексичке јединице, што је приdev у њима одвојен од описне атрибутске функције. Нарочито називи са посебним ' акцентом и приdevом врсте осећају се као засебне речи. На њих су називи женског рода исте врсте могли вршити јак утицај : *врùћe рáкијe — врùћa хлебa, лакe кðњицé — лакa шðиa, мркe мàрамé — мркa лúка, љиñкe цùйелé — љиñкa шањýра, шéшкe артишeријe — шéшкa шðиa, крùйнe сïдкe — крùйнa дракa, мрснe ѫшe — мрснa рúчka, ѫснe сáрмe — ѫснa јёла, слáйкe ѕрðjé — слáйкa вýna* и сл. Ако би се пришло стварима чисто формално, могао би се овај акценат забележити као акценат неодређеног вида, што би направно била погрешка.

Кад се приdev у именима, епитету и називима мења овако по именничкој промени, ствара се привид акценатских дублета у неодређеном виду и поставља се ту једно лажно питање дублетних акцената у неодређеном виду код приdevа. Облик неодређеног вида, рекли смо већ, представља приdevску реч, он је носилац пуног стварног значења приdevа, јединственог недељивог значења приdevске речи, па према томе може имати само један акценат. Само ако приdevска реч развије два посебна значења, може имати два акцента као семантичко-диференцијалне акценте : нпр. *гðдан* : *гðдни* и *гðдни* = ружан, јадан и *шрðдан* : *шрðдни* = огроман ; *шрðдна* (жена) : *шрðднa* и *шрðдан* : *шрðднi* = уморан.

Како, онда, треба разумети читав низ приdevа са дублетним акцентима у облику и одређеног вида, које су забележили Д. Вушковић¹⁵, Г. Ружичић¹⁶ и Ј. Вуковић¹⁷ — из Даничићевог акценатског

¹⁵ СДЗБ III, 51.

¹⁶ СДЗБ III, 144.

¹⁷ СДЗБ X, 281—282.

типа *гѓрак*: *гѓркј*: *бјјесан* и *бїјесан*, *глѓдан* и *глїдан*, *гѓдан* и *гѓдан*, *бўдан* и *бїдан*, *вријёдан* и *врїјёдан*, *дўжсан* и *дїжсан*, *жёдан* и *жёдан*, *квáран* и *квáран*, *красан* и *красан*, *мрсан* и *мрсан*, *снáжсан* и *снїжсан*, *стїйдан* и *стїйдан*, *стїршан* и *стїршан*, *шѓман* и *шїман*, *шијёсан* и *шијёсан*, *шїрўдан* и *шїрўдан*.

Претпостављам на основу ових примера да је у овим нашим говорима, најпрогресивнијим иначе, најдаље отишао и поменути развитак именичке деклинације облика одређеног вида код придева у именима, епитету и називима, па је у тим говорима створен и нов номинатив: напр. према *бјјеснїй* *йсд* и *бїјесан* *йдс*, према *глѓнїй* *брдва* и *глѓдан* *брдв*, *жёднїй* *књња* и *жёдан* *књња*, према *гѓнїй* *човјёка* и *гѓдан* *човјек*, *мрснїй* *рўчка* и *мрсан* *рўчак*, *шѓмнїй* *блака* и *шїман* *блак*, *шїрўнїй* *човјёка* и *шїрўдан* *човјек*, *квáрнїй* *драха* и *квáран* *драх*. Све су ово акценти одређеног вида, само је именичка промена овде замаглила видске односе. Отуда је Вушовић одмах на почетку одељка о придевима могао написати: „Најпре ћу овде напоменути да се у овом дијалекту ни у колико не гледа на правилну употребу одређеног и неодређеног вида. Примера би се у том погледу нашло врло много: Ево тебе и данас *жива*... Да почнем иза овог *лијеја* *ручка*“ (стр. 49). Карактеристично је што В. није акцентовао примере. Он је гледао вид у промени придева — могло би се закључити по томе што не акцентује придевски облик. Генитив може бити и *иза лијеја рўчка*, одн. *лёїа рўчка* и *иза лијеїд рўчка*, одн. *лёїд рўчка*. Необична је употреба овде показне заменице *овог*, која знамо долази кад је облик одређеног вида у описној функцији: *двѓ лїјеїдг рўчка*. Но у овом говору где се назив *лијеїд рўчак* мења именички: *лијеїд рўчка*, није необично ни *двѓ лїјеїд рўчка*, као *бјјеснїй* *йсд*, *ријеїшкїй* *доласка*, *гѓнїй* *човјёка* и сл. Необичност је овде у томе што показна заменица *овог* долази у атрибуту напоредо с придевом у именичкој промени (што у књижевном језику нема), међутим придев има акценат одређеног вида.

Други акценатски облик, даље, у горе наведеним паровима мора бити облик одређеног вида, јер то његов акценат потврђује. Нестабилна видска форма (промена) управо је учинила стабилним видске акценте. Зато се не може схватити да ови говори са најмодернијом акцентуацијом руше стабилне видске акценатске односе и ремете општу систему семантичко-функционалних видских акцената код придева, која је стабилна и врло изразита на целој територији новијих говора новоштокавских. Са овим отпада и могућност да ови придеви иду у два акценатска типа, јер то би значило да може бити четири

облика за једно значење и за два постојећа вида. У принципу, тога не може бити док је придевско значење једно јединствено значење. Видели смо да и у облику одређеног вида дублетни акценти нису видски акценти.

Даничић је само једанпут помену „двојак акценат“ у неодређеном виду, а то је управо на оном месту кад је први пут установио код једне групе придева двојак акценат у одређеном виду (Облици 1863. стр. 45 — в. горе наведене придеве на стр. 372). Он ту каже: „они понајвише имају двојак акценат и кад су неодређени“. Ако упоредимо Даничићеве примере и ове које смо навели на претходној страни, наћи ћемо да су од Даничићевих примера потврђени само *мрсан* и *мрсан*, *сирдан* и *сирдан*. Ако узмемо ове Даничићеве примере по акценатским типовима које је он установио, онда су у истом типу и ови примери, па према томе са истим дублетним акцентима: *жидак* и *жидак*, *крайак* и *крайак*, *крујан* и *крујан*, *йлайак* и *йлайак*, *рёдак* и *рёдак*, *сїреан* и *сїреан* — а те смо придеве већ објаснили: други акценатски облик је управо облик одређеног вида — кад је назив у именичкој промени. Другу већу групу представљају придеви из типа *бистар*: *бистар* и *бистар*. Њихови дублети би били: *вїшак* и *вїшак*, *гладак* и *гладак*, *дбал* и *дбал*, *йдзан* и *йдзан*, *йдстан* и *йдстан*, *сїшан* и *сїшан*, *сладак* и *сладак*, *шднак* и *шднак*, *ұзак* и *ұзак* — од којих Ружичић потврђује *гладак*, *йдсан*, *сїшан*, *сладак*, *шднак*, *ұзак* (стр. 142)¹⁸, али без облика *гладак*, *йдсан*, *сїшан*, *сладак*, *шднак*, *ұзак*. Остали Даничићеви примери су једносложни придеви: *дуг*, *мрк*, *мек*, *свей*, *чеси* и не могу имати 'акценат у неодређеном виду у номинативу.

Сви ови облици, као што смо показали, само су привидно облици неодређеног вида — узето чисто формално, по промени именичкој — у ствари то су облици одређеног вида, поготову облици са ' акцентом.

На крају, треба овде рећи и то да се Даничић више није враћао на питање дублетних акцената у облику неодређеног вида код ових придева кад их је касније систематски обрадио (Рад XIV, 1871), мада је он тада у првом реду обрађивао акценте неодређеног вида код придева, а забележио је тада почово њихове двојаке акценте у одређеном виду.

¹⁸ А њих објашњавамо као и оне из претходног акценатског типа, а наиме као производ именичке промене назива: нпр. *йдсна рӯчка* — *йдсан рӯчак*, *сїшнă нðвеца* — *сїшан нðвац*, *сладкă зðлогðја* — *сладак зðлогðј*, *шднкă сїрӯка* — *шднак сїрӯк* и сл.

За доказ о јакости именичке промене код придева важни су подаци које даје А. Пеџо из говора источне Херцеговине¹⁹ — тим пре што П. увек води рачуна о синтаксичким функцијама придева кад даје њихов акценат: о описној функцији у атрибуту или називној функцији у сталним везама придева са именницом. Он изричito тврди да је у овим говорима код присвојних придева именничка промена у апсолутној превази над заменичком (§ 244, и примери у § 243). Затим П. наводи читав низ примера описних придева са именничком променом: нпр. *добра меса, глла млијека, ида вдска, жива сивдра, же-сийдка дудна, крича мдмка* итд. (§ 353) — што су све примери са придевом у полупредиктивној служби типа: *млад месец, кришан мдмак, сидр чвек* и сл. — или придев уз личну заменицу: нпр. *држали су га жртва у конопу, убише га йрадва здрдва, сво га жива и данас, није за мене сидра* и сл. (примери код Пеџа § 353).

Пеџо, на пример, види ове везе и онда кад су придеви у заменичкој промени. Кад наводи примере: *купијо је добрје књња, наш је лијјетог жића, јма добрје вина, лјубље млијека* — он их затим тумачи: „У наведеним примерима имамо облик одређеног вида, али са акцентом неодређеног вида“ (§ 248), што поуздано сведочи да П. види да су акценти постали видски, а да је промена ирелевантна за вид.

6.

Акценат крајњег слога, односно ' акценат на претпоследњем слогу, који се код неизведенih описних придева одвојио од видског акцента и трајно везао за функцију придева врсте у називима, — добио је примену и код изведенih придева изван подручја описних придева. Као семантичко-функционални акценат он је сад послужио да се и код градивних и присвојних придева одвоји њихова функција придева врсте у називима (кад год је то било потребно) од њихове описне функције кад ови придеви чувају своје пуно основно значење градива или припадања (често у смислу ген. посесивног): нпр. *гвозден клин* и *гвоздени мајдан*²⁰, *Пётрб син* и *Пётрб ђбсӣ*, *Пётрб в гдра*, *Пётрб село*, *срђа йётрб* и сл.

¹⁹ А. Пеџо, Говор источне Херцеговине. Београд, 1964.

²⁰ Ово значење, првенствено код изведенih придева, уочио је и тачно дефинисао Св. Ристић (Књижевност и језик 1956, 81—93), али га поред свега тога није разграничио од видског значења код придева, већ на против пледирао на отварању треће видске рубрике. У том смислу му је с правом учинио примедбу М. Пешикан (Наш језик VIII (1957), 171—174).

Узећу неколико група придева према њиховим формацијама, градивних и присвојних, где је акценат последњег слога нашао велику примену, и са истом функцијом коју има код описних придева.

Најпре би дошли они изведени придеви који немају описне функције²¹, већ су први придеви врсте. Њиково значење није ни значење градивног или присвојног придева, па ни описног придева, већ је њихово значење апстрактно значење генитива врсте. Они су, међу изведеним придевима, могли послужити као образац за грађење придева врсте: *глухий, десни, косни, кречни, крсни, ловни, ндѣни, ручни, сїрни, шдрни, штушни, цвѣтни, часни, рѣдни* (Даничић, Срп. акц. 222): нпр. *глухна нѣделѧ, десна рука, косни брус, кречнѣ млѣко, крснѣ ѹме, ловни ѹдс, ндѣни мир* (ветар), *ручни дѣвёр* (сат, рад), *сїрна жиїта, шдрни ѹдс, штушни хлѣб, цвѣтна нѣделѧ, часни ѹбсї, рѣднѣ* (исп. свѣ рѣднѣ, тј. по обичају, како је ред); затим: *бубна дѣна, дчна дўйла, ѹшна шкѹљка, ѹетна косї, зўбнї каменац, лѣђни и вратни ѹвшљенови, бўшна косї; ѹдльскї мїши* (топ, радови), *гдрскї ѹдшок, мѹшкї крѣј* (глас, дете, послови), *жѣнскї крѣј* (глас, дете, послови, рад, петко). Неки од ових придева су развили пуно значење описног придева (какав?), па као такви имају посебан акценат и видске облике: док *цвѣтни* као придев врсте стоји према *Цвѣти*, придев *цвѣтан*: *цвѣтни* (цвѣт) — који је пун цветова, цвећа, а затим напредан, нпр. *цвѣтан врї*, врт је *цвѣтан*, овај *цвѣтни врї*; то је било *цвѣтнѣ* добра наше књижевности, *цвѣтан град* и сл.; придев *частан*: *часни* — поштен, нпр. *частан жиѡої, часна рѣч, часно ѹме, часни лѹди, ѿегов живот је био частан, борба је била часна, ѿегов часни жиѡої* и сл. Придеви *мѹшкї* и *жѣнскї* могу бити и описни придеви са "акцентом и у облику ср. рода (супстантивизирао)": *мѹшко, жѣнско* = мушко чељаде, женско чељаде, нпр. Буди *мѹшко* (мушкарац), проклето *жѣнско, жѣнско мѹшком* не верује, прођоше путем двоје *мѹшко* и двоје *жѣнско* и сл.

Суфикси *-ни*, *-ски* код ових придева јављају се као структурни суфикси, па се и акценат крајњег слога, касније 'акценат на претпоследњем слогу, везао за суфикс као суфиксни акценат — будући да су се функција суфикса и функција акцената поклапале: и суфикс и акценат су у функцији придева врсте.

Друга група изведенних придева најближа претходној били би двосложни придеви на *-енъ* и *-анъ*, који се код Даничића налазе под II за аа) тип *бдгай*: *бдгай*:

²¹ Они не могу бити употребљени у предикату, што сведочи да нису описни придеви.

јечмен : јечменӣ, двесен : двесенӣ, дгњен : дгњенӣ, сїдаклен : сїдакленӣ; *нðвчан : нðвчанӣ, дгњан : дгњанӣ, шрњан : шрњанӣ, затим само : бёдренӣ,* *брашиненӣ, вїлениӣ, жёйвенӣ, клёйвенӣ, йâклениӣ, сїлениӣ, свёчаниӣ, чабренӣ, шайчаниӣ* (стр. 217). Ови придеви значе чега је што (у смислу генитива посесивног, нпр. *двесенâ слама* = слама овса), *за шїта* је што, нпр. *нðвчанâ к са* = кеса за новац, *намак на шїто*, нпр. *сїдакленӣ йдглед* = хладан, укочен поглед. Та њихова значења су апстрактнија од значења описних, градивних и присвојних придева, зато мислим да они не долазе, или ретко долазе, у описној атрибутској служби, већ само у описној предикатској служби, и то са основним обликом *јечмен*, *двесен* итд., нпр. хлеб је *јечмен* (од јечма), слама је *двесена* и сл. У овом облику се чува основно значење ових придева. Други њихов облик: *јечменӣ, двесенӣ* итд. служи за називе, као придев врсте и не долази у описној придевској функцији, кад се показују стварне особине предмета: *јечменӣ хл б, двесенӢ слама, нðвчанӢ к са, дгњенӢ гр м* и сл. Зато код ових придева, који нису описни придеви, не треба горње облике сматрати видским облицима, јер они то нису. Облици *јечмен, двесен, дгњен, сїдаклен* итд. су основни облици придева који чувају основно значење придева и долазе у описној функцији, а облици са -ӣ су форма придева врсте у називима²².

У колико се у облицима *јечменӣ, двесенӣ* итд. осећало још основно значење и описна функција, ови су придеви развили посебан облик са посебним акцентом крајњег слога за функцију назива. Даничић је забележио код ових придева дублетне акценатске облике *новчаниӣ, брашиненӣ* и *чабрениӣ*, а могло би бити и *јечменӣ йдље* (поље под јечмом), *овсено йдље* (п. под овсом), *сїдакленâ башиꙗ*, а затим је Д. навео читаву групу придева искључиво с акцентом крајњег слога: *башиҷениӣ, вазмениӣ, зобениӣ, иглениӣ, јасирениӣ, кавениӣ, кључаниӣ, лађениӣ, сунчаниӣ, црквениӣ* (стр. 218).

Примена оваквих акценатских облика ових придева види се у оваквим називима: *новчаниӣ з вод, новчаниӢ  рбмейӣ* (исп. *новчанік*): *нðвчанâ к зна, нðвчаниӢ з јам* (исп. полупредикативно *нðвчан човек*); *брашиненӢ инду стирија, брашиненӢ  брба*: *брашиненӢ к лач; чабрениӢ м ра* (= мера чабром): *чабрениӢ дбр ч; башиҷенâ култ уре*: *башиҷенâ дграда; вазмениӢ  онедељак; иглениӢ  ад*: *иглениӢ ўши; кавениӢ к шичица, кавениӢ л нче* (исп.

²² У народним говорима овако и градивни придеви на -ов (од имена дрвена) образују са -ӣ придев врсте: нпр. *дреноӣ к лин,  фбоӣ  рўш, лесковӣ шийдӣ, шъивоӣ  умур, па и*: *буковоӣ  р да, ҳрастовоӣ  р да, шъивоӣ  р ана* и сл. — Гружа (в. А. Пецо, Говор источне Херцеговине, Б. 1964, § 245: *дреноӣ  а, лозоӣ  исӣ, букоӣ  лау*).

кавенисаии): *кавенī мірīс*, *кавенā бđа*; *кључанā рӯйа*; *сунчанī систеm*, *сунчанā енергija* (исп. *сунчаник* = сат или сунцокрет): *сунчанē ћеg*, *сунчанī залазак*, затим *сунчан дāн* или *сунчан дāн* = дан пун сунца, *сунчан trp.* придев; *црквени мiш*, *црквени шӯшор*, *црквена звдна* (исп. *црквeњак*): *црквенā врायa*, *црквенo имањe*, *црквенi драх* и сл.; исп. То мi је и *црквeњb* и *мришeњb*, тј. једно одело које имам, за цркву и за укоп.

Придев *свeчанi* (: свeтац), који је Даничић забележио само у овом акценатском облику, првобитно је значио „за свеца“: *свeчанb рӯхo* (= одело за свеца, за празник), *свeчанi дāн* (= дан посвећен свецу, празнични дан); данас је он и описни придев са пуним значењем (какав?), па има и видске облике *свeчан*: *свeчанi*, нпр. *свeчанi дочек*, *свeчанi рӯчак*, *свeчанi гдвор*, дочек је био *свeчан*, ручак је био *свeчан* и сл.

Придев *стаклен*: *стакленi*, овако забележен код Даничића, са овим акцентом има апстрактно значење „као стакло“, али он може имати и значење градивног придева с “акцентом”: нпр. *стаклен крф*, као *бдкрен сӯд*, према коме стоји облик *стаклёнi* — као придев врсте, нпр. *стаклёнā индустиријa*, *стаклёнā башти* и сл.

Трећа група придева, који могу имати акценат крајњег слога били би изведени градивни придеви на -анъ -анъ и -енъ, који се налазе у Даничићевом акценатском типу *дрвен*: *дрveni*, дати под II 4a). Одмах ћемо рећи да се установљавање видских облика код ових градивних придева не може правдати, и да су акценатски облици код њих као што је *дрveni* нереални²³.

То су ови градивни придеви: *зéльан*, *кdiштан*, *кdiшchan* (: коска), *чóхан*, *вóшишан*, *дáшchan*, *зéмльан*, *лúжсан*, *лúчан*, *рджсан*, *срчан*, *снёжсан*; *бдкрен*, *вúчен*, *гвдзден*, *дрвен*, *кдмен*, *лднен*, *лдден*, *маслен*, *йрдсен*, *йртен*, *слáмен*, *сукнен*, *свíлен*, *срđбрн* (*срđбрен*), и ови који нису градивни: *вáйрен*, *вдден*, *мдрзен*, *мдден* (: мéд), *йдайрен*, *свáдбен* (стр. 220).

Код већине ових придева Даничић је записао акценатски облик придева врсте: *зéльанi*, *кошишанi*, *чоханi*, *вонишанi*, *земльанi*, *ражданi*, *снёжанi*; *водéнi*, *гвоздéнi*, *ледéнi*, *марвéнi*, *маслéni*, *свадбéni* (стр. 220), а затим ове придеве који су дати само са акцентом крајњег слога: *брштевéнi*, *брадвéнi*, *блиштевéнi*, *одрéнi*, *йушчанi*, *ребрéнi*, *рошквéнi*, *солáнi*, *шиквéнi*, *ульанi* (стр. 221) — за које се може рећи да су чисти

²³ Акценте градивних придева у овом акценатском типу Даничић је могао нормирати према акцентима неколико придева које је овде унео, а који нису градивни, већ описни: *вдден*: *вдденi*, *вайрен*: *вайренi* и *йдайрен*: *йдайренi*.

придеви врсте, изведени непосредно структурним наставком који на себи има акценат.

Прво напомињемо овде да величина од градивник придева на -анъ који су горе наведени имају сродан описни придев на -анъ, који иде по акц. типу *кѣвѣ*: *кѣвѣвъ*: — зѣљанъ: зѣљаний (нпр. колена су му зѣљана), кѣничанъ: кѣничаний (кѣничано лѣче, оно кѣничано лѣче), вѣшишанъ: вѣшишаний (вѣшишанъ кѣнац, овај вѣшишаний кѣнац); зѣмљанъ: зѣмльаний (сав је зѣмљанъ, тј. по њему је земља), лѫчанъ: лѫчаний (нож је био лѫчанъ); рѣжанъ: рѣжаний (структуром и чврстином подсећа на материју рога), снѣжанъ: снѣжаний (снежав, сав у снегу, по њему је снег).

Ови придеви док су са значењем градивног придева имају "акценат и тад је придев са пуним основним значењем — у описној функцији (предикатској и полупредикатској), а у називу имају 'акценат — док се још чува основно значење придева. Кад су придеви врсте, добијају акценат крајњег слога, и тада придев губи основно значење придева.

— зѣљан — зѣљаний и зельаний: нпр. зѣљан хлѣб (од зельја), хлеб је зѣљан; зѣљаний хлѣб, зѣљанѣа и зельанѣа (исп. зельаник) — врста пите.

— зѣмљан — зѣмљаний и земљаний: нпр. зѣмљан ћуђ, ћуп је зѣмљанъ; земљаний суд и земљаний судови — врста судова.

— кѣшишан — кѣшишаний и кошишаний: нпр. кѣшишан ѫрѣдмей, ови кѣшишаний ѫрѣдмейи, кѣшишанѣ бблѣсши, кѣшишано шківо; кошишанѣ ин-дустирија;

— кѣничан — кѣничаний и коишчаний: нпр. сав је кѣничан (коишчат, сав је од коске); кѣничано дѹгме и коишчано дѹгме.

— чован — чований и чований: чован гѹњ, гуњ је чован; чований гѹњ, али: чованѣ одёло, чований шешир и сл.

— вѣшишан — вѣшишаний и вошишаний: вѣшишан ѫрѣдмей, он је вѣшишан; овај вѣшишаний ѫрѣдмей, вѣшишанѣ фигуре, али вошишанѣ свѣћа (: лојданѣ свѣћа) и сл.

— рѣжан — рѣжаний и ражананий: рѣжан хлѣб, он је рѣжан; рѣжанѣ слама, али ражано ѫлье (п. под ражки).

— срчан — срчаний и срчаний: срчан човек (коњ, во), он је срчан (јак), тај срчаний молмак и срчаний мишћи (= м. срца), срчанѣ оболења, срчаний залисци и срчанѣ кай, срчаний ѻдар и сл.

— снѣжан — снѣжаний и снѣжаний: снѣжан ѻокрївач, п. је снѣжан и снѣжни ѻокрївач (исп. Снѣжана), снѣжанѣ грѹдва, али снѣжаний ѫроб-стори, снѣжанѣ вѣјавица (бура); значења описног придева преузима придев друге формације, на — ьнъ, снѣжан: снѣжни (по типу дѣван:

дивниј) : снёжна бђа, снёжне лавине, снёжне шахуљице, снёжна белана, снёжни човек и сл.

Прави градивни придеви на -енъ, као што је бакрен, немају видске акценте, јер они немају ни видска значења. Њихово значење се поларизује на другој основи : а) у описној функцији (атрибутској, предикатској и полуправдикативној употреби) они чувају пуно значење градивног придева — кад имају "акценат" — бакрен, б) у називној функцији они као придеви врсте примају наставак -и, -а, -е, и друге акценте. Неки од ових придева развили су и значење описног придева и тада они имају видске облике.

— бакрен (од бакра) — бакрені и бакрені : нпр. бакрен суд, он је бакрен; бакрені судови, овај бакрені козан, бакрені лим, бакрені жица — придев још има градивно значење; али бакрені индустирија — кад придев нема више значење градивног придева. Са значењем описног придева бакрен : бакрені (боје бакра), нпр. бакрене небо, и. је бакрене и бакрені бђа, бакрені шен и сл.

— вунен (од вуне) — вунени и вунени : вунен штоб, он је вунен; вунени грудњак, овај вунени ћилам — чува се значење градивног придева, али више није у описној функцији, већ у називу; али вунена прерада, вунена индустирија, тј. и. чија је сировина вуна.

— гвозден (од гвожђа) — гвоздени и гвоздени : гвозден клинац, он је гвозден; гвоздени клинаци, овај гвоздени клин; али гвоздени мајдан, гвоздена индустирија (исп. гвоздењак). Пренесено значење : ту је потребна гвоздена рука, гвоздени џук и сл.

— дрвен (од дрвета) — дрвени и дрвени : клин је дрвен, дрвен клин (полупредикативно); дрвени клин (: гвоздени клин), дрвен кобра, дрвен ћурија (: камен ћурија), дрвен клуја (: камен клуја); али : дрвени шијац, дрвена индустирија (болje од дрвна индустирија); затим преносно значење, описни придев у функцији придева врсте : дрвени адвокат, дрвена Марија и сл.

— камен (од камена) — камени и камени : камен стоб, он је камен; камени стоб, овај камени стоб, овај камени зид, камена клуја, камен борчишо; али камени мајдан, камена индустирија (исп. камењак); као описни придев : камен брзе, камене груди (хладње) и сл.

— ланен (од лана) — ланени и ланени : конац је ланен, ланен конац; ланени конац, овај ланени конац, ланен јланко, ланена кочуља; али : ланен ѹдеље, ланена индустирија и сл.

— леден (од леда) — ледени и ледени : леден стуб, он је леден; овај ледени стуб, леден кобра; али ледена индустирија (исп. ледењак); као описни придев леден : ледени, нпр. леден вештар, он је леден, леден

йдеглед ; леден ѡрце, леден ѡрјуди ; затим придев друге формације ледан : ледни, нпр. Шта то тресе моје леднє ѡрјуди ? — Змај, И њу презре ѡрца ледна — Митровић.

— сламен (од сламе) — сламени и сламени : сламен крђв, он је сламен ; сламени ѡешайр, овај сламени ѡешайр ; али и сламени ѡешайр (: човани ѡешайр) исп. сламено (цвеће).

— стаклен (од стакла) — стаклен и стаклен : стаклен бокал, он је стаклен ; стаклен ѡдсүје ; стаклена баштина ;

— сукнен (од сукна) — сукнени и сукнени : сукнен гуљ, он је сукнен ; сукнени гуљ ; али : сукнено ѡкάње, сукнена ѡрјада и сукнено одело и сл.

— сребрн (од сребра) и сребрен — сребрни и сребрени : сребрн саї, он је сребрн ; сребрни саї и сребрни саї, сребрно ѡдсүје и сребрно ѡдсүје ; али сребрени рудник, сребрени сјај и сл.

— свилен (од свиле) — свилени и свилени : свилен конац, он је свилен ; свилени конац, свилен халмина, свилен ѡлайно ; али свилено ѡкάње, свилена индустирија, свилена кдишуља и сл.

Даничић је последњи пример свилен унео у два акценатска типа : овде у тип дрвен : дрвени и раније у тип зелен (зелена) : зелени. То значи да у основном придевском облику са повећањем броја слогова акценат мења место, одређени вид, пак, задржава непромењен акценат : свилен конац — свилена кобица (свиленог кобица) : свилени конац — свиленог кобица ; свилена марама — свилене мараме : свилена марама — свилене мараме ; свилено ѡлайно — свилена ѡлайна (свиленог ѡлайна) : свилен ѡлайно — свиленог ѡлайна.

Ја мислим да се код свих градивних придева такође мења акценат од "на ' у деклинацији облика м. рода и у облику ж. и сп. рода :

— бакрен сјуд — бакрена сјуда (бакреног сјуда), бакрена ѡнейсија, бакрено ѡдсүје (: бакрен ѡдсүје).

— гвозден клин — гвоздена клина (гвозденог клина), гвоздена дграда (: гвоздена дграда), гвоздено јуже, (: гвозден ѡдсүје, гвозден ѡдба и сл.).

Кад се основни облик мења по заменичкој промени : бакрен — бакреног — бакреном — бакреним, он се изједначава у зависним падежима са називним обликом бакрен — бакрене — бакреном — бакреним. У овој прилици ја мислим да је и настао акценатски облик бакреног — бакреном — бакреним, а онда и ном. бакрен — као нов акценатски облик за придев у називу. Тако исто и: гвозденог, дрвеног, вуненог, каменог, ланеног, леденог, сламеног, стакленог сукненог, сребреног, свиленог и сл. Ми видимо, сад, како су се акценатски односи умножили код ових придева услед продирања именичке промене на подручје про-

мене основног придевског облика. Наравно, ове промене вреде и за облик ж. и ср. рода. И овде, као и код описних придева, заменичка промена условљава стварање нових акценатских облика с акцентом крајњег слога.

— дрвен *клин* — дрвена *клина* (*дрвеног клина*), дрвена *кушика* (: дрвен^а *клуїа*), дрвено *кдршић* (: дрвен^б *йдсүђе*) итд. Коначно, за градивне придеве би био овакав акценатски тип: *дрвен* (*дрвена*) — *дрвени* и *дрвени*, *чдван* (*чдана*) — *чдван* и *чован*.

Из претходне формације придева на — јнъ издвојио сам придеве: *вдирен*, *вден*, *мдрвен*, *мдден* (: мдѣд), *йдирен*, *свадбен*, који нису градивни придеви, већ описни и придеви врсте, који такође имају акценат крајњег слога:

— *вдирен*: *вдирени*, *вдирени* и *вдирени*: *вдирен* гдебр, он је *вдирен*, *вдирен* ѹдглед; онај *вдирен* ѹдглед, вој. *вдирен* ѹдложај (са кога се отвара ватра), *вдирен* криштење; *вдирен* сињхија.

— *вден*: *вден*, *вден* и *воден*: *вден* ѹлбд, он је *вден*, *вден* крѹшка, *вден* вино, оно је *вден*; овај *вден* ѹлбд, ова *вден* крѹшка, то *вден* вино; *вден* ѹйтеви, *вден* ѹросијдије; *воден* ѹиква, *воден* буре, *воден* ѹртијреда, *воден* цвей и сл., исп. *воденица*, *водењак*.

— *мдрвен* мислим да не постоји, већ само придев врсте *мдрвен* и *марвени*: нпр. *мдрвен* вашар, *марвени* ѹђаџ;

— *мдден*: *мдден* и *меден*: *мдден* колач, он је *мдден*; *мдден* колач — *мдден* колач и *мдден* колач — *медден* колача, а онда и *мдден* колач.

— *йдирен*: *йдирени* и *йдирени*: *йдирен* руčак, он је *йдирен*, *йдирено* ѡело, *йдирене* ћене, све је *йдирено*; *йдирен* здиршика (са паприком); *йдирени* венци (в. од паприке) и сл.

— *свадбен*: *свадбени* и *свадбени*: *свадбен* свечаности, *свадбени* ѹӯш, *свадбен* ѹдебрка; *свадбени* дани, *свадбена* чутура и сл.

— *венчан*: *венчани* (: венец) и *венчани*: има *венчан* облик (облик венца), *венчани* крѹг, *венчанс* цвєће (за венце), *венчан* ѹланџе и *венчанс* ѹланџе (исп. *венчан* = поткровна греда); од трпног придева је *венчан*: *венчани* и придев врсте *венчани*: он је *венчан*, *венчани* жуж, али *венчани* кум, *венчани* ѹрсћен (са венчања), *венчан* халана, *венчани* дјевер.

Прави придеви врсте су они који су изведени са -ји и -ски од присвојних придева, и са акцентом крајњег слога: *чворкдевљ*, *дрозгдевљ*, *кердевљ*, *косдевљ*, *осдевљ*, *шуждевљ*, *муждевљ*, *синдевљ*, *зейдевљ*; *агински*, *башински*, *иашински*, *ииньски* (месец), *кнездевски*, *кумдевски* (момак), *сватдевски* (песма), *макдевски* (карта), *змајевски*, *жиддевски*, *иен*.

шрдески (врућине), ђурђевскоб јаље, шрндовскоб љетика, бегдовски кднаци, йојдовскоб кућа, па и ови образовани готовим суфиксом који има сопствени акценат -евски, -овски, -ански : дружевски, богдовски (ручак), бело-цркванско, владичански, девичански и сл.

Истог су акценатског типа и придеви-прилози : аиђелски, ђа-вдлски, йријајашельски, старински, земаљски и сл. Затим придеви : кок-шији, курјачији, затим : јагњећи, јунећи, јарећи, љилећи, ждребећи, мазарећи, који имају други акценат кад су присвојни придеви : јаљећи, јунећи, јарећи, љилећи, ждребећи, магрећи ; као и : бдговска лубав, љд-ловске ћрјиче, аиђелско лице, йријајашельска љдмоћ, дгински, љашински, сед-шовски, змајевски (мајка), жидовски.

Два акцента и два значења имају ови придеви : бунарски и бу-ндарски, будимски и будимски, дечански и дечански, виноградски и вино-градски, дунавски и дунавски, сремски и сремски, земунски и земунски — значење присвојног придева у смислу ген. посесивног : бунарскоб вода (в. из бунара), виноградскоб града (о. винограда), земунскоб ѡлаџе и сл., значење придева врсте : бунарски сисић, виноградски љубав, земунски животи, Сиђеван Дечански и сл.

Двосложни присвојни придеви у називима празника редовно имају акценат крајњег слова : Пећаровдан, Крстовдан, Бурђевдан, Мрд-штандан, Лучиндан, Савиндан, Марковдан, Сиђеваньдан (исп. Пустийлье, Вучијарн) и др. — док као присвојни придеви имају други акценат : Пећаров штадан, Бурђев кдњ, Савин или Савин син и сл.

Двосложни градивни придеви од имена дрвећа у ствари су при-деви врсте и редовно имају акценат крајњег слова : грдбов, кленов, брёстов, буков, јдовов, винов, лесков, врбов, боров, јлов, дрёнов, људов, јлов, шљивов, шренињев, вишњев, дуњов, брезов, шисов, клеков, смреков, смоков, крүшков ; ббров, луков, маков и др. Они су придеви врсте било да значе грађу, лист, кору, цвет, стабло, корен, грану и сл. Неки од њих добијају посебан акценат кад су присвојни придеви : грдбова крдиња, брёстов хлад (је хладан), боров веќ, дрёнов цвёт, дуњов љабд, ббров лисић, маков цвёт, од имена ж. р. на -ин : врбин лисић, лескине ресе, шљивино сијабло и сл.

Напослетку, наводимо именице које су образоване од придева врсте, који су у супстантивној функцији били уобличени наставком -къ:

Тамник (село), љразник, сланик, дујсник, дрвљаник, болесник, шу-чаник, бакреник, подник (ветар), вазник (снег), јушник (код секире), ве-селиник, јадник, ждрећаник, зућаник, сунчаник, усамљеник, усино-сленик, расијушићеник, осуђеник, ушојљеник, љомодник, љозник, новчаник, крүйник итд.

Изгрупин Сијевоши

Р е з ю м е

**ОДИН СПЕЦИАЛЬНЫЙ АКЦЕНТ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ У ВУКА,
У ДАНИЧИЧА И В НАРОДНЫХ ГОВОРАХ**

И г р у т и н С т е в о в и ч

(1) Автор отметил в говорах центральной Сербии (Гружа, Рудник, Качер) особую форму некоторых народных терминов: *мёкій сір*, *чесій сішо*, *врұћа ракија*, *йдснб јело*, *шүће деше* и под. Особенности этих выражений заключаются в следующем:

а) Акцент ' в полной („определенной“) форме вместо " или ^: *мёкій* вм. *мёкій*, *чесій* вм. *чесій*, *врұћа* вм. *врұћа*, *йдснб* вм. *йдснб*, *шүће* вм. *шүће*.

б) Описательное прилагательное не находится здесь в своей основной, т. е. в атрибутивной описательной функции, при действительном описании предмета (какой?), а имеет особую функцию: оно служит для обозначения характеристики, по которой предмет выделяется в обособленную разновидность (который? какого вида?); здесь происходит лексикализация прилагательных, а их акцент является признаком новой функции, он становится функционально-семантическим акцентом.

(2) После приведения многочисленных примеров такого акцента у Вука и Даничича и еще более многочисленных доказательств с широкой территорией народного языка в работах по новоштокавской диалектологии, автор переходит к пояснению происхождения этого акцента.

(3) Происхождение акцента ' в полной („определенной“) форме описательных прилагательных — пользуясь сравнительным методом — объясняли Решетар и Белич, считая, что это старый праславянский акцент на конечном слоге. А. Белич объяснял его возникновение и на основании фонетических данных, а при помощи законов аналогии и его распространение; он считал, что этот акцент в некоторых говорах преобладает в роли акцента-определителя полной формы.

(4) Автор находит, далее, что в распространении и сохранении этого акцента решающую роль сыграли: проникновение так называемого прономинального склонения в область кратких („неопределенных“) форм прилагательных, а также и синтаксическая функция прилагательных с ' акцентом; он считает, что этот акцент, будучи функционально-семантическим, распространялся в случаях употребления прилагательного в специфических обозначениях.

Когда прономинальное склонение проникло в сферу неопределенного вида, акцент тем самым прикреплялся к форме прилагательного, и в таких обстоятельствах акцент ' занял место акцента " во всех прилагательных, имевших " на корневом слоге.

Акцент ' заменил акцент ^ (находящийся в именительном пад.) — имея в виду большую устойчивость этого последнего — лишь в случае семантических оппозиций данных прилагательных и прилагательных с кратким ударением: *шврдй* (вм. *шердй*) : *мёкй*, *шёшкй* (вм. *шёшикй*) : *лакй*, *мрснй* (вм. *мрснй*) : *йдснй* и т. д.

(5) Автор указывает на факт, что склонение прилагательных во многих случаях не имеет отношения к их форме („виду“): прилагательное в составе имен, названий или в роли постоянного эпитета может склоняться и как существительное.

(6) Наконец, автор объясняет дальнейшее распространение акцента ' в прилагательных притяжательных и в прилагательных, обозначающих состав, материал (опираясь на примеры из Даничича); и в этих случаях он остается функционально-семантическим акцентом.